
પ્રવચન નં. ૧૩૧, શ્લોક-૧૭૮-૧૭૯, ગાથા-૧૧૩, ગુરુવાર, જ્યેષ્ઠ સુદ ૮,
તા.૨૨-૦૫-૧૯૮૦

‘નિયમસાર’ આલોચના અધિકાર છે ને? તીર્થંકરદેવ જૈન પરમેશ્વરનું શું સ્વરૂપ છે?
અને એ સ્વરૂપની પ્રતીતિ કરનાર સમક્રિતી કેવો છે, એની વાત ચાલે છે. ૧૭૮ કળશ.

જયતિ શાંતરસામૃતવારિધિ-
પ્રતિદિનોદયચારુહિમદ્યુતિઃ ।
અતુલબોધદિવાકરદીધિતિ-
પ્રહતમોહતમસ્સમિતિર્જિનઃ ॥૧૭૮ ॥

શ્લોકાર્થ :- ‘જે (જિન)...’ વીતરાગ ‘શાંત રસરૂપી અમૃતના...’ શાંત રસરૂપી અમૃત. આહાહા...! આત્મામાં શાંતરસ અમૃત પડ્યું છે. એમાંથી શાંતરસ અમૃત ભગવાને કાઢ્યો. એ કાંઈ બહારથી નથી આવતો. વીતરાગતા અને શાંતરસ અમૃત જે ભગવાનને પ્રાપ્ત થયા એ બહારથી નથી આવતા, અંદરમાં છે. દ્રવ્યસ્વભાવ આત્માનો સ્વભાવ છે. અનાદિઅનંત અંતર શાંતરસ અને અમૃતથી ભરેલો છે. હવે આ વાત..

સમક્રિતી ત્યારે કહીએ, સમ્યગ્દષ્ટિ હજી પ્રથમ, જેને શાંતરસ અમૃતનો સમુદ્ર, પ્રભુઆત્મા શાંત કષાયરહિતરસ-શાંતરસ, એમાં એકાકાર અમૃતનો સમુદ્ર છે ભગવાન અરિહંત પરમાત્મા (એવા છે). પણ એની પ્રતીતિ કરનાર,... એણે કાઢ્યું ક્યાંથી? શાંતરસ અમૃત ભગવાને કાઢ્યો-પ્રાપ્ત કર્યો એ અંદર દ્રવ્યમાંથી પ્રાપ્ત કર્યો છે. આહાહા...! આકરી વાત છે. આત્માનો જે ત્રિકાળી દ્રવ્યસ્વભાવ, એમાં શાંતરસ, અમૃતરસ પૂર્ણ ભર્યો છે. એનો અંતરમાં અનુભવ કરવો, સ્વસન્મુખ થઈને અનુભવ કરવો, એનું નામ સમ્યગ્દર્શન છે. અને એ સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ તીર્થકર પૂર્ણ અમૃતનો કેવો સ્વાદ અનુભવમાં લે છે એ વાત કરે છે. આહાહા...! ઝીણી વાત છે, ભાઈ!

‘પદ્મપ્રભમલધારિ’ મુનિ થયા. આ ‘નિયમસાર’ કરનાર ‘કુંદકુંદાચાર્ય’ છે. અને ‘કુંદકુંદાચાર્ય’એ છેલ્લે એમ લખ્યું છે, કે મેં મારી ભાવના માટે બનાવ્યું છે. આ ગ્રંથ મારી ભાવના માટે બનાવ્યો છે. ‘કુંદકુંદાચાર્ય’ એમ કહે છે. એની ટીકા ‘પદ્મપ્રભમલધારિદેવ’ દિગંબર મુનિ થયા. આચાર્ય નહિ. એમણે આ ટીકા કરી. તો એ પોતાની વાત પણ કરે છે, કે આ આત્મામાં શાંતરસ અને અમૃતનો ધોધ પડ્યો છે. આહાહા...! જુઓ!

‘શાંત રસરૂપી અમૃતના સમુદ્રને (ઉછાળવા) માટે...’ આહાહા...! ભગવાનને તો પ્રતિદિન પૂર્ણ શાંતરસ ઉછળે છે અને પ્રગટ છે. સમક્રિતીને પણ પોતાના અંતર સ્વરૂપનો અનુભવ હોવાથી શાંતરસરૂપી અમૃત સમયે સમયે ઉછળે છે. પણ અલ્પ ઉછળે છે. ભગવાનને પૂર્ણ ઉછળે છે. આહાહા...! આવો ધર્મ! છે? ‘પ્રતિદિન ઉદયમાન...’ પાછી ભાષા, જુઓ! આહાહા...! ભગવાન પરમાત્મા જૈન પરમેશ્વરને પ્રતિદિન અમૃતનો ઉછાળો આવે છે. જેમ સમુદ્રમાં ભરતી આવે છે એમ પોતાની પર્યાયમાં-અવસ્થામાં અનંત આનંદની ભરતી આવે છે. આહાહા...! પણ એને માનનારને પણ... આહાહા...! સમ્યગ્દષ્ટિ હોય છે, તો જે ભગવાનને માને એની દષ્ટિ દ્રવ્ય ઉપર જાય છે. પોતાનો દ્રવ્ય સ્વભાવ. એને પણ શાંતરસનો અમૃતનો ઉછાળો પ્રતિદિન થોડો હોય છે. આવી વાત છે. સમજાણું કાંઈ? ભગવાનને પ્રતિદિન પૂર્ણ શાંતરસ અમૃતનો ઉછાળો આવે છે. જેમ દરિયામાં ભરતી આવે છે એમ પ્રત્યેક દિન, પ્રત્યેક કાળે. પ્રતિદિન કહ્યું ને? પ્રતિદિન એટલે દરરોજ (શાંતરસ ઉછળે છે). આહાહા...!

‘ઉદયમાન...’ પ્રગટ ‘સુંદર ચંદ્ર સમાન છે...’ આહાહા...! જેમ ચંદ્ર સુંદર છે. એમ ભગવાનને પર્યાયમાં શીતળતા ઉછળે છે. આહાહા...! અતીન્દ્રિય આનંદ અને અતીન્દ્રિય

શાંતરસ પૂર્ણ ઊછળે છે. તો એવો સમકિતી કહે છે, કે એ જયવંત વર્તો. કેમકે એનો નમૂનો મને પણ થોડો આવ્યો છે. તો મને પણ જયવંત વર્તો. મારા સમ્યગ્દર્શનમાં પણ શાંતરસનો અનુભવ થયો છે એ પણ જયવંત વર્તો અને પૂર્ણ પરમાત્માને જે પ્રગટ થયો છે એ પણ જયવંત વર્તો. આહાહા...! આવી ઝીણી વાત છે, સૂક્ષ્મ વાત છે, ભાઈ!

‘પ્રતિદિન...’ એમ શબ્દ છે ને? પ્રત્યેક સમયે ભગવાનને અનંત અમૃતનો સાગર ઉછળે છે. એમ સમકિતીને પણ પ્રતિદિન એટલે દરેક સમયમાં અંતરમાં શાંતરસ આનંદ પડ્યો છે, એની એક સમયની પર્યાયમાં એ પણ ઉછળે છે. આહાહા...! આનંદ અમૃતનો અનુભવ સમકિતીને પણ થાય છે. પણ એ થોડી, અલ્પ દશા છે. ભગવાનને પૂર્ણ દશા છે. વસ્તુ તો એની એ છે. બીજનો ચંદ્ર અને પૂનમનો ચંદ્ર. ચંદ્રના પ્રકાશમાં ફેર છે એટલો, બાકી ચંદ્ર તો એ જ છે. આહાહા...!

‘પ્રતિદિન ઉદયમાન...’ પ્રગટરૂપ. ભગવાનને પૂર્ણ અમૃતસાગર પૂર્ણ પ્રગટ્યો છે. સમકિતીને પૂર્ણ પ્રગટ નથી થયો. પણ પ્રગટ્યો છે. અંતર શાંતરસના આનંદનો અનુભવ પોતાની પર્યાયમાં ઉદયમાન પ્રગટ છે. આહાહા...! ‘સુંદર ચંદ્ર સમાન...’ ચંદ્ર જેમ શીતળ પૂર્ણ સોળ કળાએ ખીલે એમ ભગવાનને શાંતરસ અને વીતરાગદશા અંતરમાંથી પ્રગટી છે. કોઈ બાહ્ય ક્રિયાકાંડથી નથી થઈ. આહાહા...! આ વાત છે. સમ્યગ્દર્શન. અને સમ્યગ્દર્શન વિના સાચું જ્ઞાન પણ નથી, એને ચારિત્ર અને વ્રત પણ સાચા નથી.

અહીંયાં એ કહે છે. ‘પ્રતિદિન ઉદયમાન સુંદર ચંદ્ર સમાન છે અને જેણે અતુલ જ્ઞાનરૂપી સૂર્યના કિરણોથી...’ અંતર ચૈતન્યના પ્રકાશના પૂરનું નૂરનું તેજ અંતરમાં સર્વજ્ઞ પરમાત્માએ પૂર્ણ પ્રગટ કર્યું છે. અંદર પૂર્ણ ભગવાન છે. અંદર આત્મા ભગવાન જ છે. પર્યાયમાં દોષ છે, વસ્તુએ તો ભગવાન જ છે. આહાહા...! ‘જેણે અતુલ જ્ઞાનરૂપી સૂર્યનાં કિરણોથી મોહતિમિરના સમૂહનો નાશ કર્યો છે,...’ આહાહા...! જ્ઞાનની તીવ્રતાથી મોહનો નાશ કર્યો છે. કોઈ ક્રિયાકાંડ કરતા કરતા મોહનો નાશ કર્યો છે એમ નથી. છે?

‘જેણે અતુલ જ્ઞાનરૂપી...’ સમ્યગ્જ્ઞાન, જે આત્મા જ્ઞાનરૂપી સાગરથી ભર્યો છે એમાંથી કાઢીને ‘અતુલ જ્ઞાનરૂપી સૂર્યનાં કિરણોથી મોહતિમિરના સમૂહનો નાશ કર્યો છે,...’ મોહનો અંધકાર. તિમિર એટલે અંધકાર. મોહરૂપી અંધકારને અંદર શાંતરસના કિરણો દ્વારા, જ્ઞાન દ્વારા નાશ કર્યો છે. આહાહા...! જરી ઝીણી વાત છે. જુઓ! એમાં બતાવ્યું. ક્રિયાકાંડથી, દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિથી ભગવાન સર્વજ્ઞ થયા એમ નથી કહ્યું. અશુભથી બચવા શુભભાવ આવે છે. પણ એ કોઈ ધર્મ નથી. આહાહા...! અંતર જ્ઞાન અને અંતરમાં અમૃતનો સાગર શાંતરસ બે, જ્ઞાન લીધું, અહીં શાંતરસ લીધો, બેમાં અંતર એકાગ્ર થઈને ભગવાનને પૂર્ણ પ્રાપ્તિ થાય છે, તો કહે છે કે એ જયવંત વર્તો. છે?

‘તે જિન...’ વીતરાગ ‘જયવંત છે.’ આહાહા...! એમાં પણ મર્મ છે. એ ચીજનો નમૂનો

પોતામાં જોયો. સમજાણું કાંઈ? જેમ બીજનો ચંદ્ર છે, બીજ.. બીજ. એના પછી પૂનમ થાય છે. એમ ભગવાન પૂર્ણાનંદ પૂનમરૂપે પૂર્ણ છે. પણ એને પહેલા ચંદ્રમાની જેમ બીજ ઊગે છે એમ ધર્મીજીવને, સમ્યગ્દષ્ટિને પોતાની અંદરમાં શાંતરસ અને આનંદનો અલ્પ રસનો અનુભવ થાય છે. એ ન હોય તો એકલા રાગની ક્રિયાકાંડથી ધર્મ થતો નથી. આહાહા..! આવી વાત છે. ભાષા કરીને? બે (વાત) લીધી ને?

‘શાંત રસરૂપી અમૃતના સમુદ્રને (ઉછાળવા)..’ પ્રગટ થયો. અને ઓલાનો નાશ કર્યો. મોહનો નાશ કર્યો. પણ નાશ કઈ રીતે કર્યો? ‘અતુલ જ્ઞાનરૂપી સૂર્યનાં કિરણોથી...’ જ્ઞાનસ્વરૂપી ભગવાન અંદર, એમાં અંતર એકાગ્ર થઈને જ્ઞાનના કિરણથી મોહનો નાશ કર્યો છે. એમ સમકિતી પણ મિથ્યાત્વરૂપી મોહનો, પોતાના આત્માનો આનંદ અને અમૃત અને શાંતરસ અને જ્ઞાનકિરણ પ્રગટ કરીને... આહાહા..! મિથ્યાત્વનો નાશ કર્યો છે. એને સમકિતી અને ધર્મની પ્રથમ દશાવાળો કહેવામાં આવે છે. આ શ્લોકમાં તીર્થકરની વાત છે. પણ જ્યવંત વર્તે છે એમાં બેય લીધા કે અમારા અનુભવમાં આ વર્તે છે. એ અંશથી અમે કહીએ છીએ કે પરમાત્માને એ જ્યવંત વર્તે છે. આહાહા..! અંતર આનંદસ્વરૂપ ભગવાન અમૃતનો સાગર અને શાંતરસ, એ શાંતરસને ઉછાળ્યો, અંતરમાં એકાગ્ર થઈને જેણે પ્રગટ કર્યો. પૂર્ણ પ્રગટ કર્યો એ પરમાત્મા. અપૂર્ણ પ્રગટ કર્યો એ સમકિતી કે મુનિ. પણ એ આનંદ અને શાંતિરસ અંદર પ્રગટ્યો એનું નામ ધર્મ અને મોક્ષનો માર્ગ કહેવામાં આવે છે. આહાહા..! ૧૭૮ શ્લોક (પૂરો થયો).

શ્લોક-૧૭૮

(દ્રુતવિલંબિત)

વિજિતજન્મજરામૃતિસંચયઃ

પ્રહતદારુણરાગકદમ્બકઃ ।

અધમહાતિમિરવ્રજભાનુમાન્

જયતિ યઃ પરમાત્મપદસ્થિતઃ ॥૧૭૯॥

इति सुकविजनपयोजमित्रपंचेन्द्रियप्रसरवर्जितगात्रमात्रपरिग्रह श्रीपद्मप्रभमलधारिदेवविरचितायां नियमसारव्याख्यायां तात्पर्यवृत्तौ परमालोचनाधिकारः सप्तमः श्रुतस्कन्धः ॥

[શ્લોકાર્થ :-] જેણે જન્મ-જરા-મૃત્યુના સમૂહને જીતી લીધો છે, જેણે દારુણ રાગના

સમૂહને હણી નાખ્યો છે, જે પાપરૂપી મહા અંધકારના સમૂહને માટે સૂર્ય સમાન છે અને જે પરમાત્મપદમાં સ્થિત છે, તે જયવંત છે. ૧૭૯.

આ રીતે, સુકવિજનરૂપી ક્રમળોને માટે જેઓ સૂર્ય સમાન છે અને પાંચ ઇન્દ્રિયોના ફેલાવ રહિત દેહમાત્ર જેમને પરિગ્રહ હતો એવા શ્રી પદ્મપ્રભમલધારિદેવ વડે રચાયેલી નિયમસારની તાત્પર્યવૃત્તિ નામની ટીકામાં (અર્થાત્ શ્રીમદ્ભગવત્કુંદકુંદાચાર્યદેવપ્રણીત શ્રી નિયમસાર પરમાગમની નિર્ગ્રંથ મુનિરાજ શ્રી પદ્મપ્રભમલધારિદેવવિરચિત તાત્પર્યવૃત્તિ નામની ટીકામાં) પરમ-આલોચના અધિકાર નામનો સાતમો શ્રુતસ્કંધ સમાપ્ત થયો.

શ્લોક-૧૭૯ ઉપર પ્રવચન

(દ્રુતવિલંબિત)

વિજિતજન્મજરામૃતિસંચયઃ

પ્રહતદારુણરાગકદમ્બકઃ ।

અધમહાતિમિરવ્રજમાનુમાન્

જયતિ યઃ પરમાત્મપદસ્થિતઃ ॥૧૭૯॥

આહાહા...! એકલી અધ્યાત્મની વાત છે, તત્ત્વની વાત છે.

શ્લોકાર્થ :- ‘જેણે જન્મ-જરા-મૃત્યુના સમૂહને જીતી લીધો છે,...’ આહાહા...! જન્મ અને મરણ, જન્મ અને મરણ. ચોરાશીના અવતાર. એને જેણે-પરમાત્માએ જીતી લીધો છે. એમને હવે જન્મ-મરણ નથી. એનાથી સમ્યગ્દષ્ટિ થાય છે એને પણ જન્મ-મરણ નથી. એકાદ-બે ભવ કરવા પડે એ જ્ઞાનનું શેય છે. આત્માનું જ્ઞાન થાય છે એ સમ્યગ્દષ્ટિ. એને પણ જન્મ-મરણ નથી. એમાં ભવનો અંત આવી ગયો. સર્વજને એ જ ભવમાં ભવનો અંત થયો, સમક્રિતીને એક-બે ભવ કરવા પડે તો ભવનો અંત થાય છે પણ પછી અંતરની પૂર્ણ દશા પ્રગટ કરશે. આહાહા...! અને અહીં તો જિનને પૂર્ણ પ્રગટ દશા થઈ છે.

‘જેણે જન્મ-જરા-મૃત્યુના સમૂહને જીતી લીધો છે,...’ આહાહા...! વૃદ્ધાવસ્થા, મૃત્યુ અને જન્મ ભગવાનને હોતા નથી. છે? ‘જન્મ-જરા-મૃત્યુના સમૂહને જીતી લીધો છે,...’ હવે જન્મ નહિ, હવે મૃત્યુ નહિ અને હવે... આહાહા...! જરા નહિ. ‘જીતી લીધો છે, જેણે દારુણ રાગના સમૂહને હણી નાખ્યો છે,...’ પુણ્ય અને પાપ જે રાગ છે, કામ, ક્રોધ, માન, માયા રાગ, દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, પૂજા આદિ રાગ. એ બધા રાગને હણી નાખ્યો છે. ‘દારુણ રાગના સમૂહને હણી નાખ્યો છે,...’ આહાહા...! રાગનો કણ છે એ પણ દુઃખરૂપ છે. શુભરાગ છે એ પણ દુઃખરૂપ છે. એને ભગવાને આત્માના આનંદથી એ મોહનો નાશ કરી નાખ્યો.

સમકિતીએ પણ પોતાના સ્વરૂપના અનુભવથી મિથ્યાત્વરૂપી દારુણ રાગ છે એનો નાશ કરી નાખ્યો છે. ભગવાને પૂર્ણ નાશ કર્યો છે. સમકિતીએ એની ભૂમિકા પ્રમાણે મોહતિમિરનો સમ્યગ્જ્ઞાન-દર્શન અને અનુભવથી નાશ કર્યો છે. આહાહા..!

‘જે પાપરૂપી મહા અંધકારના સમૂહને માટે સૂર્ય સમાન છે...’ પાપરૂપી મહા અંધકારના સમૂહને માટે સૂર્ય સમાન છે. આહાહા..! અંધારાને ટાળવામાં જેમ સૂર્ય પ્રકાશમાન છે, એમ ભગવાનનું જ્ઞાન અંધકારનો નાશ કરવા સમર્થ છે. એમ સમકિતીને પણ.. સાથે પોતાની પણ વાત કરે છે, કે પોતાની દશા જે પ્રગટી એ જયવંત વર્તી અને ભગવાનને પૂર્ણ પ્રગટ છે એ પણ જયવંત વર્તી. આહાહા..! ‘મહા અંધકારના સમૂહને માટે સૂર્ય સમાન છે...’ આહાહા..! મોહરૂપી અંધકાર તો એની પાસે આવતો નથી. સમકિતીને પણ મિથ્યાત્વરૂપી મોહ અંધકાર આવતો નથી. આહાહા..! સમ્યગ્દર્શન શું ચીજ છે એ લોકોને ખ્યાલ નથી. બહારની ક્રિયાકાંડમાં માને છે. દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, પૂજા, જાત્રા એ બધો શુભરાગ છે. રાગ એ કોઈ ધર્મ નથી. એ રાગને જ્ઞાનસ્વરૂપની દૃષ્ટિથી સમકિતીએ નાશ કર્યો છે. ભગવાને પૂર્ણ જ્ઞાનના કારણે બધા મોહનો નાશ કર્યો છે. આહાહા..!

‘પાપરૂપી મહા અંધકારના સમૂહને માટે સૂર્ય સમાન છે અને જે પરમાત્મપદમાં સ્થિત છે,...’ આહાહા..! એ પરમાત્મપદમાં સ્થિત તો સમકિતી પણ છે. પણ એ પરમાત્મપદ અંદરમાં થોડા સ્થિત છે અને સર્વજ્ઞ પરમાત્મા પરમાત્મપદમાં પૂર્ણ સ્થિત છે. આહાહા..! આવી વાત છે. દુનિયાને ક્યાં પડી છે? અનાદિથી ચોરાશી લાખ યોનિમાં રખડે છે. ચોરાશી લાખ યોનિમાં એક એકમાં અનંત અવતાર કર્યાં. અને હજી મિથ્યાત્વ નહિ ટાળે ત્યાં સુધી અનંત અવતાર કરશે. મિથ્યાત્વ શું છે અને સમકિત શું છે એની ખબર નથી. આહાહા..! એ અહીંયાં છેલ્લે કહ્યું. આલોચના છે ને? આલોચના અધિકાર છે ને?

ભગવાન સ્વરૂપ જ્ઞાન અને આનંદનો નાથ પ્રભુ, એને દેખવો, જાણવો અને માનવો એ આલોચના છે. ભગવાને પૂર્ણ જોયો, જાણ્યો અને પ્રગટ કર્યો. એ પૂર્ણ સૂર્ય છે. આહાહા..! અને સમકિતી આદિ જે પંચમ ગુણસ્થાનવાળા સાચા શ્રાવક, એ અંતરના આનંદના અનુભવને પ્રગટ કરીને મોહના અંશે જેટલી શાંતિ પ્રગટ કરી એટલી અશાંતિ એટલે મોહનો નાશ કર્યો. જયવંત વર્તી એમ કહ્યું. એ અધિકાર પૂરો થયો.

- ૮ -

શુદ્ધનિશ્ચય-પ્રાયશ્ચિત્ત અધિકાર

ગાથા-૧૧૩

અથાખિલદ્રવ્યભાવનોકર્મસંન્યાસહેતુભૂતશુદ્ધનિશ્ચયપ્રાયશ્ચિત્તાધિકારઃ કથ્યતે ।

વદસમિદિસીલસંજમપરિણામો કરણણિગ્ગહો ભાવો ।

સો હવદિ પાયશ્ચિત્તં અણવસ્યં ચેવ કાયવ્વો ॥૧૧૩ ॥

વ્રતસમિતિશીલસંયમપરિણામઃ કરણણિગ્ગહો ભાવઃ ।

સ ભવતિ પ્રાયશ્ચિત્તમ્ અનવરતં ચૈવ કર્તવ્યઃ ॥૧૧૩ ॥

નિશ્ચયપ્રાયશ્ચિત્તસ્વરૂપાસ્થ્યાનમેતત્ ।

પંચમહાવ્રતપંચસમિતિશીલસકલેન્દ્રિયવાહ્મનઃકાયસંયમપરિણામઃ પંચન્દ્રિયનિરોધશ્ચ સ
ખલુ પરિણતિવિશેષઃ, પ્રાયઃ પ્રાચુર્યેણ નિર્વિકારં ચિત્તં પ્રાયશ્ચિત્તમ્, અનવરતં
ચાન્તર્મુખાકારપરમસમાધિયુક્તેનપરમજિનયોગીશ્ચરેણ પાપાટવીપાવકેન પંચેન્દ્રિયપ્રસરવર્જિત-
ગાત્રમાત્રપરિગ્રહેણ સહજવૈરાગ્યપ્રાસાદશિખરશિખામણિના પરમાગમમકરંદનિષ્પન્દિમુખપ્રદ્વપ્રમેણ
કર્તવ્ય ઇતિ ।

હવે સમસ્ત દ્રવ્યકર્મ, ભાવકર્મ તથા નોકર્મના સંન્યાસના હેતુભૂત શુદ્ધનિશ્ચય-પ્રાયશ્ચિત્ત
અધિકાર કહેવામાં આવે છે.

વ્રત, સમિતિ, સંયમ, શીલ, ઇન્દ્રિયરોધરૂપ છે ભાવ જે

તે ભાવ પ્રાયશ્ચિત્ત છે, જે અનવરત કર્તવ્ય છે. ૧૧૩.

અન્વયાર્થ :- [વ્રતસમિતિશીલસંયમપરિણામઃ] વ્રત, સમિતિ, શીલ ને સંયમરૂપ પરિણામ
તથા [કરણણિગ્ગહઃ ભાવઃ] ઇન્દ્રિયનિગ્રહરૂપ ભાવ [સઃ] તે [પ્રાયશ્ચિત્તમ્] પ્રાયશ્ચિત્ત
[ભવતિ] છે [ચ એવ] અને તે [અનવરતં] નિરંતર [કર્તવ્યઃ] કર્તવ્ય છે.

ટીકા :- આ, નિશ્ચય-પ્રાયશ્ચિત્તના સ્વરૂપનું કથન છે.

પાંચ મહાવ્રતરૂપ, પાંચ સમિતિરૂપ, શીલરૂપ અને સર્વ ઇન્દ્રિયોના ને મનવચનકાયાના
સંયમરૂપ પરિણામ તથા પાંચ ઇન્દ્રિયોનો નિરોધ—એ પરિણતિવિશેષ તે પ્રાયશ્ચિત્ત છે. પ્રાયશ્ચિત્ત
એટલે પ્રાયઃ ચિત્ત-પ્રચુરપણે નિર્વિકાર ચિત્ત. અંતર્મુખાકાર પરમ-સમાધિથી યુક્ત, પરમ

જિનયોગીશ્વર, પાપરૂપી અટવીને (બાળવા) માટે અગ્નિ સમાન, પાંચ ઇન્દ્રિયોના ફેલાવ રહિત દેહમાત્ર પરિગ્રહના ધારી, સહજવૈરાગ્યરૂપી મહેલના શિખરના શિખામણિ સમાન અને પરમાગમરૂપી પુષ્પરસ-ઝરતા મુખવાળા પદ્મપ્રભે આ પ્રાયશ્ચિત્ત નિરંતર કર્તવ્ય છે.

ગાથા-૧૧૩ ઉપર પ્રવચન

હવે પ્રાયશ્ચિત્ત અધિકાર. પ્રાયશ્ચિત્ત કોને કહેવું? આહાહા..!

‘હવે સમસ્ત દ્રવ્યકર્મ, ભાવકર્મ...’ એટલે પુણ્ય-પાપના ભાવ ‘તથા નોકર્મ...’ એટલે શરીર. એનો સંન્યાસ. ત્રણેયનો ત્યાગ. આહાહા..! ‘દ્રવ્યકર્મ,...’ જડ. ‘ભાવકર્મ,...’ રાગ-પુણ્ય-પાપ, દયા-દાન, વ્રતના પરિણામ અને ‘નોકર્મ...’ શરીર. ત્રણેયનો સંન્યાસ. ‘સંન્યાસ...’ એટલે ત્યાગ. ‘હેતુભૂત શુદ્ધનિશ્ચય-પ્રાયશ્ચિત્ત અધિકાર કહેવામાં આવે છે.’ દોષ લાગે અને ગુરુ પાસે જાય અને પ્રાયશ્ચિત્ત લે એ તો વ્યવહાર છે, શુભભાવ છે, પુણ્ય છે. આહાહા..! આત્મા પાસે જાય. ભગવાન ચિદાનંદ પ્રભુ, એની સમીપમાં જાય, અંતરમાં અનુભવ થાય એનું નામ નિશ્ચય પ્રાયશ્ચિત્ત છે. એ નિશ્ચયપ્રાયશ્ચિત્તનો અધિકાર છે. શુદ્ધનિશ્ચય અધિકાર કહ્યો છે.

વદસમિદિસીલસંજમપરિણામો કરણણિગ્ગહો ભાવો ।

સો હવદિ પાયછિત્તં અણવરયં ચેવ કાયવ્વો ।।૧૧૩ ।।

વ્રત, સમિતિ, સંયમ, શીલ, ઇન્દ્રિયરોધરૂપ છે ભાવ જે

તે ભાવ પ્રાયશ્ચિત્ત છે, જે અનવરત કર્તવ્ય છે. ૧૧૩.

ટીકા :- ‘આ, નિશ્ચય-પ્રાયશ્ચિત્તના સ્વરૂપનું કથન છે.’ એમ કેમ કહ્યું? કે વ્રત શબ્દ પડ્યો છે. વ્રત બે પ્રકારના છે. એક આનંદસ્વરૂપ ભગવાનઆત્મા, એમાં લીન થવું એ નિશ્ચયવ્રત છે અને બાહ્યમાં વિકલ્પ ઉઠવા. પરની દયા આદિ ભાવ એ વ્યવહાર છે, એ બંધનું કારણ છે. આહાહા..! એ માટે નિશ્ચય કહ્યું. ‘નિશ્ચય-પ્રાયશ્ચિત્તના સ્વરૂપનું કથન છે.’ વ્યવહાર પ્રાયશ્ચિત્ત એ વ્યવહાર વિકલ્પ રાગ છે. એની વાત અહીંયાં નથી. કેમકે એ તો પુણ્યબંધનું કારણ છે. એ કંઈ ધર્મનું કારણ નથી. અંતરમાં નિશ્ચય પ્રાયશ્ચિત્ત આનંદસ્વરૂપ ભગવાન! એમાં વ્રત એટલે વીંટળાઈ જવું, લપેટ થઈ જવું એનું નામ નિશ્ચયવ્રત છે. આહાહા..! આવી વાત સાંભળી ન હોય. હવે એને એવું લાગે... બહારની ક્રિયા કરતા હોય. એવી તો અનંતવાર કરી. નવમી ત્રૈવેદ્યક અનંતવાર ગયો. ‘મુનિવ્રત ધાર અનંત બૈર ત્રૈવેદ્યક ઉપજાયો, પણ આતમજ્ઞાન બિન લેશ સુખ ન પાયો.’ મુનિવ્રત અનંત વાર ધારણ કર્યા. દિગંબર. અઠ્યાવીશ મૂળગુણ લીધા, પંચ મહાવ્રત પાળ્યા. પણ એ તો આસ્રવ છે, એ તો દુઃખ છે. આહાહા..!

એ વિનાનું આત્મજ્ઞાન...

વિકલ્પથી, રાગથી રહિત અંદર ચિદાનંદ પ્રભુ ભગવાનઆત્મા, એમાં લીન થવું એનું નામ વ્રત છે. નિશ્ચયવ્રત એ છે. દયા, અહિંસા, સત્ય, દત્ત, બ્રહ્મચર્યનો વિકલ્પ ઉઠે એ પુણ્ય છે. એ પુણ્ય બંધનું કારણ છે અને આ પ્રાયશ્ચિત અબંધનું કારણ છે. આહાહા...! દુનિયાની વર્તમાન પ્રવૃત્તિ આગળ ક્યાંય પત્તો ખાય નહિ.

‘પાંચ મહાવ્રતરૂપ,...’ એ પંચ મહાવ્રત કોણ? અંતર આનંદસ્વરૂપ ભગવાનઆત્મા, એમાં એકાગ્રતા થવી અને વીતરાગ પર્યાય પ્રગટવી એનું નામ મહાવ્રત કહેવામાં આવે છે. આહાહા...! નિશ્ચય મહાવ્રત આ છે. વ્યવહાર મહાવ્રતમાં તો અહિંસા, સત્ય, દત્ત, બ્રહ્મચર્યના વિકલ્પ ઉઠે છે એ પુણ્યબંધનું કારણ છે. એ ધર્મ નથી. છે? ‘પાંચ મહાવ્રતરૂપ,...’ આહાહા...! રાગની ઉત્પત્તિ ન થવી અને વીતરાગદશાની ઉત્પત્તિ થવી એ અહિંસાવ્રત છે. આહાહા...!

સત્ય. સત્ય વસ્તુ જે ત્રિકાળી ચિદાનંદ પ્રભુ છે, એમાં જે રાગાદિ છે એને દૂર કરીને સત્ય વસ્તુની પરિણતિ પ્રગટવી, એનું નામ સત્યવ્રત છે. એને સત્યવ્રત કહે છે. આહાહા...! અને ચોરીના રાગનો ત્યાગ એ વ્યવહાર. અહીં તો રાગ છે એ મારો છે એવી ચોરીનો ત્યાગ. રાગ મારો માને એ ચોર છે. આહાહા...! ‘સમયસાર’માં આવે છે ને? પરવસ્તુને પોતાની માને એ ચોર છે. રાગાદિ પરવસ્તુ છે. એને પોતાના માને એ ચોર છે. આહાહા...!

બ્રહ્મચર્ય. બ્રહ્મ એટલે આનંદ. અતીન્દ્રિય આનંદમાં ચર્ય એટલે રમવું એ બ્રહ્મચર્ય છે. શરીરથી બ્રહ્મચર્ય પાળવું એ તો શુભભાવ છે. આહાહા...! શરીરથી બ્રહ્મચર્ય પાળવું, બાળ બ્રહ્મચારી હોય તોપણ એ તો શુભભાવ છે, પુણ્ય છે. નિશ્ચય બ્રહ્મચર્ય તો બ્રહ્મ એટલે આનંદ. અતીન્દ્રિય આનંદમાં અંદર ચરવું, અંદર રમવું એનું નામ બ્રહ્મચર્ય.

અપરિગ્રહ. રાગની પણ પક્કડ નહિ. રાગથી રહિત ભગવાન આનંદકંદ, એને પકડીને સ્થિર થવું, એનું નામ અપરિગ્રહ વ્રત કહેવામાં આવે છે. વાતે વાતે ફેર છે. શું કરે? વસ્તુ એવી છે. અનાદિકાળથી રખડે છે. અનંત અનંત કાળ થયો. અનંતા ભવ અત્યાર સુધી કર્યા. એના પહેલા ભવ... ભવ... ભવ... ભવ... ભવ... અનંત... અનંત... અનંત... અનંત... અનંત... કરી ચૂક્યો છે. એક એક નરકમાં, તિર્યચના, પશુના અરે...! દેવના પણ અનંત ભવ કરી ચૂક્યો છે. પણ આત્મજ્ઞાન વિના જન્મ-મરણના અંત આવ્યા નહિ.

આત્મા શું ચીજ છે? એ પુણ્ય-પાપના રાગથી રહિત છે. નવતત્ત્વમાં પુણ્ય-પાપ છે એ તો બંધનું કારણ ભિન્ન છે. એનાથી રહિત જ્ઞાયકતત્ત્વ છે એનું ભાન નથી કર્યું. અને એનું જો ભાન કરે તો એને આનંદનો સ્વાદ આવ્યા વિના રહે નહિ. ‘આત્મજ્ઞાન બિન લેશ સુખ ન પાયા.’ પંચ મહાવ્રત લીધા, અઠવાવીશ મૂળગુણ પાળ્યા પણ આત્મજ્ઞાન બિન લેશ સુખ ન પાયા. એ આસ્રવ અને પંચ મહાવ્રત દુઃખરૂપ છે. આહાહા...! ગજબ વાત છે. વિકલ્પ છે, રાગ છે એ વાત અહીં નથી.

અહીં તો... આહાહા..! ‘પાંચ મહાવ્રતરૂપ,...’ આત્માનો આનંદ અને જ્ઞાનસ્વરૂપી ભગવાનમાં એકાગ્ર થવું, લીનતા થવી, રાગથી ભિન્ન પડવું, એનું નામ પંચ મહાવ્રતરૂપ કહેવામાં આવે છે. નિશ્ચય પંચમહાવ્રત એ પ્રાયશ્ચિત છે. આહાહા..! ‘પાંચ સમિતિરૂપ,...’ આમ બહારમાં જોઈને ચાલવું, વિચારીને બોલવું એ તો વ્યવહાર છે, પુણ્ય છે. સમિતિ. સમ ઇતિ પ્રવૃત્તિ. રાગથી નિવૃત્ત થઈને અંતર આનંદ અને જ્ઞાનની સમિતિ એટલે પરિણતિ પ્રગટ કરવી, એનું નામ સમિતિ કહેવામાં આવે છે. આહાહા..! ‘પાંચ સમિતિ...’ ઈર્ષ્યા સમિતિ. અંતરમાં બરાબર જેવું ચૈતન્યસ્વરૂપ છે એને જોઈને એમાં રમવું એ ઈર્ષ્યાસમિતિ છે. આહાહા..! ભાષાસમિતિ. સત્યસ્વરૂપ આત્મા, ત્રિકાળ સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ, એમાં લીનતા (થવી) એ ભાષાસમિતિ છે.

મુમુક્ષુ :- ત્યાં ભાષા છે?

ઉત્તર :- એ જ ભાષા. ત્યાં ભાષા છે જ નહિ. ભાષા છે નહિ ત્યાં ભાષાસમિતિ. નિશ્ચય અંદર સ્વરૂપમાં ભાષારહિત થઈને અંતર આનંદનો સાગર પ્રભુ, ચૈતન્યરત્નાકર દરિયો ભર્યો છે. આત્મામાં તો ગુણનો દરિયો ભર્યો છે. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- ...

ઉત્તર :- એમાં રમે. એ અહીં દરિયો છે. એ દરિયો બહારનો છે. અહીં દેહમાં ભગવાન છે એ આનંદનો દરિયો છે. અમૃતનો દરિયો-સમુદ્ર છે. આહાહા..! કોઈ દિ’ ક્રિમત ક્યાં કરી છે? બહારના જગતની, ધૂળની ક્રિમત ને પાંચ-પચ્ચીસ લાખ પૈસા. આજે ઓલામાં આવ્યું છે, ભાઈ! માસિક કહે ને? શું કહેવાય? આપણું ‘આત્મધર્મ’. એમાં ત્યાં પૈસા કેટલા ખર્ચાણા નામ આપ્યું છે. ‘જતીશભાઈ’એ. ત્યાં ‘નાઈરોબી’ ગયા હતા ને? પચ્ચીસ હજારથી કોઈએ ઓછું આપ્યું જ નથી. આવ્યું છે. વાંચ્યું છે. હતું ખરું. આ? આ નવું આવ્યું છે. એક જણાએ સાડા પાંચ લાખ આપ્યા છે. સાડા પાંચ લાખ આપીને મૂર્તિ સ્થાપી. હમણા અમે ત્યાં ‘આફ્રિકા’ ગયા હતા ને. ૨૬ દિ’ રહ્યા. ૪૫ લાખ રૂપિયા ભેગા કર્યા. ૨૬ દિ’માં ૪૫ લાખ. હમણા અમે ગયા હતા ને? ૨૬ દિ’ રહ્યા હતા. ‘નાઈરોબી’ ‘આફ્રિકા’. એ પણ અહીં લીધું છે. ‘જતીશભાઈ’એ લીધું છે.

મુમુક્ષુ :- આપનો પુણ્યપ્રભાવ છે.

ઉત્તર :- એ જુદી વસ્તુ છે. પણ આ તો એમાં આવ્યું. આપણા મહાજન લોકો ત્યાં છે. છ હજાર મહાજન લોકો છે. વ્યાખ્યાનમાં ગુજરાતી ભાષા ચાલે. હિન્દી નહિ. બધા હિન્દી લોકો હતા. આપણા મુમુક્ષુના ૬૦ ઘર છે. મંદિર કોઈ દિ’ બનાવ્યું નહોતું તો મંદિર બનાવે છે. ૨૫ લાખનું મંદિર બનાવવાના છે. અને ૪૫ લાખનું તો દાન ભેગું થયું છે. મોટા ગૃહસ્થો છે. ૨૬ દિ’ રહ્યા પણ લોકોને ઘણો પ્રેમ. ઘણે દૂર. ત્રણ-ત્રણ હજાર માઈલ. ત્રણ હજાર માઈલ દૂર ‘આફ્રિકા’. હમણા પોષ મહિનામાં ગયા હતા. પણ ત્યાં વાત એટલી

કે સાડા પાંચ લાખ દઈને 'લક્ષ્મીચંદ્રભાઈ'એ એક મૂર્તિ પધરાવી. સાડા પાંચ લાખ. તો એમને કહ્યું, કે તમે સાડા પાંચ લાખની મૂર્તિ પધરાવી માટે ધર્મ થાશે એમ નથી. એ તો અશુભથી બચવા શુભભાવ છે. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- સાડા પાંચ આપ્યા પછી કીધું કે સાડા પાંચ આપ્યા પહેલા કીધું હતું?

ઉત્તર :- સૌને પહેલેથી જ કીધું હતું. ત્યાં તો આપણા આઠ તો કરોડપતિ મુમુક્ષુઓ છે. મુમુક્ષુ છે. સાંઈઈઠ ઘર છે એમાં આઠ તો કરોડપતિ છે. બીજા પણ પંદર લાખ, દસ લાખ, વીસ લાખ, પચ્ચીસ લાખ એવા તો ૬૦ ઘરમાં કેટલાય છે. ત્યાં મોંઘુ પણ બહુ. અહીં તો પહેલેથી કહ્યું હતું, તમે ગમે તેટલા પૈસા ખર્ચો તો એમાંથી ધર્મ થાય કે ભગવાનના દર્શન કરવાથી ધર્મ થાય, એમ છે નહિ. એ ભગવાનના દર્શન કરવાથી શુભભાવ પુણ્ય થશે. આ ભગવાન જે આત્મા ચિદાનંદ... આહાહા..! એનો આશ્રય લેવો અને એની સ્થાપના કરવી કે હું આનંદ અને શુદ્ધ ચૈતન્ય છું, રાગાદિ હું નહિ એવી ભાવસ્થાપના કરવી એ વાસ્તવિક ધર્મ છે. આહાહા..! ત્યાં તો બહુ માણસો આવતા હતા. ઘણું. ત્યાં પરદેશમાં કોણ જાય? પણ એ લોકોની બહુ માગણી હતી માટે ૨૬ દિ' રહ્યા હતા. જે મકાનમાં ઉતર્યા હતા એ ૧૫ લાખનું મકાન હતું. ૧૫ લાખનું તો ગૃહસ્થનું મકાન. એની પાસે પૈસા તો ઘણા હતા. બિચારો આખો દિ' મારી પાસે બેસે. નરમ માણસ. બહુ નરમ. એ બધા ધૂળમાં શું છે? કીધું. ૨૦ લાખ કે ૧૫ લાખ કે કરોડપતિ. આહાહા..!

એક ગામમાં સાત લાખની વસ્તી છે. એમાં સાડા ચારસો તો કરોડપતિ છે. સાડા ચારસો. અને પંદર અબજપતિ છે. કીધું, એ બધું ધૂળ છે, એ માટી છે, અજીવ છે, પુદ્ગલ છે. એને મારું માનવું એ મિથ્યાદષ્ટિ છે. જડને પોતાના માનવા... જડ ચીજ તો પર છે. આહાહા..! આકરી વાત છે, ભાઈ! દુનિયા તો પૈસા ખર્ચે એટલે ધર્મ મનાવે. ત્યાં તો ૬૦ લાખ ભેગા કર્યા. કીધું, ૬૦ લાખ શું પાંચ કરોડ ભેગા કરો ને તમે. એ શુભભાવ પુણ્ય છે. અશુભથી બચવા એવો ભાવ આવે. પણ એમાં ધર્મ થઈ જાય (એમ નથી). એવું તો અનંતવાર કર્યું છે.

અહીં તો કહે છે, કે પાંચ સિમિતિ અંતરની. આહાહા..! એષણસમિતિ. આહાર-પાણીની નહિ. અંદરના આત્માને ગોતવો, શોધવો, એ એષણસમિતિ છે. આહાહા..! નિશ્ચય છે ને? નિશ્ચયપ્રાયશ્ચિત છે ને? આ નિશ્ચય છે. આહાહા..! મુનિરાજ એમ કહે છે, કે અંતરમાં ભગવાનઆત્મા દેહથી ભિન્ન, પુણ્ય-પાપના રાગથી ભિન્ન, એવો જે ભગવાન અંદર ચૈતન્યસ્વરૂપી પરમાત્મા (છે) એની શોધ કરીને રમણતા કરવી એનું નામ એષણસમિતિ છે. આહાહા..! આ પાંચેય સમિતિ નિશ્ચય છે. આહાહા..! પઠવવું, રાગાદિને છોડવા અને સ્વરૂપમાં રમવું એ ચોથી સમિતિ છે. આહાહા..! પાંચ સમિતિ છે ને? એ ચાર પછી કઈ આવી?

મુમુક્ષુ :- આદાનનિક્ષેપણ.

ઉત્તર :- આદાનનિક્ષેપણ. વસ્તુને લેવી ને મૂકવી એ વ્યવહાર. આ આદાનનિક્ષેપણ. આત્માને આદાન નામ ગ્રહણ કરવો અને રાગને છોડવો. આહાહા...! અહીંયા એમ કહે છે. અરે...રે...! આવું સાંભળવા મળે નહિ. જિંદગી ચાલી જાય છે. દેહની સ્થિતિ પૂરી થઈ જશે. આત્મા તો રહેશે. દેહની સ્થિતિ પૂરી થઈ જશે. એની મુદ્દત છે એનું તો નક્કી થઈ ગયેલું છે. જે સમયે દેહ છૂટવાનો, જે ક્ષેત્રે એ નક્કી થઈ ગયેલું છે. કેવળજ્ઞાનીએ તો જોયું છે પણ એના આયુષ્યની સ્થિતિમાં નક્કી થઈ ગયું છે. જે સમયે, જે કાળે, જે સંયોગે. લાખ ડોક્ટર-બાક્ટર ઉતરે, એના ઇજેક્શનમાં કાંઈ ચાલે એવું નથી. દેહની સ્થિતિ પૂરી થવા આવે ત્યાં આત્મા તો વયો જશે. ક્યાં જાશે? વસ્તુ છે કે નહિ? અસ્તિ તત્ત્વ છે, ક્યાં જશે? ભાન નહિ તો રખડવામાં જશે. આહાહા...! નરક અને નિગોદ. એકેન્દ્રિય, બેઈન્દ્રિય, ત્રણેન્દ્રિય આદિ ઇયળું, કીડી અને મકોડા. આહાહા...! અહીં કહે છે કે એષણા અથવા છોડવું. રાગને છોડીને સ્વરૂપમાં ઠરવું એ આદાન નિક્ષેપણ. આહાહા...! આ નિશ્ચય છે ને? નિશ્ચય છે.

‘પાંચ મહાવ્રતરૂપ, પાંચ સમિતિરૂપ, શીલરૂપ...’ શીલ એટલે આત્મસ્વભાવ. આત્માનો સ્વભાવ શાંતરસ અને આનંદ (છે) એને અંતરમાં પ્રગટ કરવો એનું નામ શીલરૂપ છે. એકલું શરીરથી બ્રહ્મચર્ય પાળે એ શીલરૂપ નથી. એવું તો અનંતવાર પાળ્યું છે. બાળ બ્રહ્મચારી તરીકે અનંતવાર થયો છે. આહાહા...! એનાથી પુણ્યબંધન થાય. આ આત્માનું બ્રહ્મ એટલે આત્મા, એમાં ચરવું, રમવું એનું નામ બ્રહ્મચર્ય છે. એને અહીંયાં નિશ્ચય સમિતિમાં નાખ્યું છે. સમજાય છે? શીલમાં નાખ્યું. શીલ-શીલ. આહાહા...!

‘અને સર્વ ઈન્દ્રિયોના ને મનવચનકાયાના સંયમરૂપ પરિણામ...’ આ પ્રાયશ્ચિત્ત. શું કહ્યું? ‘સર્વ ઈન્દ્રિયો...’ પાંચેય ઈન્દ્રિયોને રોકી અણઈન્દ્રિય એવો ભગવાનઆત્મા, એમાં એકાકાર રહેવું... આહાહા...! એનું નામ સંયમના પરિણામ છે. ‘મનવચનકાયાના સંયમરૂપ પરિણામ...’ મનવચનકાયાનું લક્ષ્ય છોડીને અંદર સંયમરૂપ પરિણામ (થવા). ‘તથા પાંચ ઈન્દ્રિયોના નિરોધ...’ પાંચ ઈન્દ્રિયોને રોકવું. આહાહા...! ‘એ પરિણતિવિશેષ તે પ્રાયશ્ચિત્ત છે.’ લ્યો! આને પ્રાયશ્ચિત્ત કહ્યું છે. આહાહા...! દિગંબર મુનિ છે. એણે આ ટીકા કરી છે. ‘કુંદકુંદાચાર્યે’ ગાથા (૨ચી). એ તો છેલ્લી ગાથામાં એમ બોલ્યા, આ પુસ્તક મેં મારી ભાવના માટે બનાવ્યું છે. મારી ભાવના માટે મેં બનાવ્યું છે. તમે સમજો ન સમજો તમારી ઇચ્છા. છેલ્લી ગાથા છે. મારી ભાવના માટે મેં બનાવ્યું છે. જુઓને! છેલ્લી છે ને? ૧૮૭. ૧૮૭ ગાથા છે.

‘ગિયમાવણાણિમિત્તં મણ કદં ગિયમસારણામસુદં |’ ૧૮૭ ગાથા. છે? ‘ગિયમાવણા’ મારી ભાવનાને કારણે. ‘મણ કદં’ મેં કર્યું છે. ‘ગિયમસારણામસુદં’ ‘ળચ્ચા જિણોવદેસં’ વીતરાગના

ઉપદેશને બરાબર જાણીને કર્યો છે. ‘પુવાવરદોસગિમ્મુવકં’ પહેલા અને પછીના દોષ રહિત છે. પહેલા કાંઈ કહ્યું અને પછી કાંઈ કહ્યું એમ અહીં નથી. પૂર્વાપર દોષરહિત છે. એ મેં મારી ભાવના માટે બનાવ્યું છે, કહે છે. આહાહા...! ‘કુંદકુંદાર્યો’. મંગલં ભગવાન વીરો, મંગલં ગોતમો ગણી, મંગલં કુંદકુંદાર્યો. ત્રીજે નંબરે આવ્યા. એ કહે છે કે આ તો મેં મારા માટે બનાવ્યું છે. આહાહા...! એમાં આ આવ્યું. આહાહા...!

‘એ પરિણતિવિશેષ તે પ્રાયશ્ચિત્ત છે.’ નિશ્ચયથી આ પ્રાયશ્ચિત્ત છે. પોતાનું સ્વરૂપ અતીન્દ્રિય આનંદનો સાગર આત્મા, અતીન્દ્રિય જ્ઞાનનો દરિયો, સમુદ્ર એવી ચીજમાં અંતર રમવું, એમાં જામી જવું એનું નામ પ્રાયશ્ચિત્ત છે. આહાહા...! આવું સાંભળીને કોઈ દિ’ કર્યું નથી એટલે આકરું લાગે. સત્ય તો આ છે. બાકી બધી દુનિયાની અસત્યની કલ્પનાઓ છે. આહાહા...!

‘પ્રાયશ્ચિત્ત એટલે પ્રાયઃ ચિત્ત-પ્રચુરપણે નિર્વિકાર ચિત્ત.’ પ્રાયશ્ચિત્તની વ્યાખ્યા કરી. આહાહા...! પ્રચુર એટલે જોરદારરૂપે નિર્વિકારી ચિત્ત, નિર્વિકારી જ્ઞાન. પુણ્ય અને પાપના વિકલ્પ વિનાનું નિર્વિકારી જ્ઞાન, નિર્વિકારી પ્રતીત. તેનું નામ અહીંયાં પ્રાયશ્ચિત્ત, સત્ય અને નિશ્ચય અને સાચું કહેવામાં આવે છે. આહાહા...! આખો દિ’ સંસારમાં પડ્યા. ધંધામાં, બાયડી-છોકરામાં. એને આ કાને પણ પડે નહિ. અને કાને પડે તો લાગે કે આ શું? આ તે શું કહે છે? એવું લાગે. સત્ય તો આ જ છે. બાકી બધી અસત્યની વાતું છે. વ્યવહારની વાતું જેટલી છે એ અસત્ય છે અને પુણ્યબંધનું કારણ છે. નિશ્ચયનું સત્ય તો આ છે.

પોતાના સ્વભાવનો આશ્રય લઈને ચિદાનંદ પ્રભુ આત્મા... આહાહા...! અતીન્દ્રિય શાંત અને આનંદનો સાગર, એમાં એકાગ્ર થવું તેને નિશ્ચયપ્રાયશ્ચિત્ત કહેવામાં આવે છે. એના ખરા પાપ એને ટળે છે. અજ્ઞાનીની બહારની વૃત્તિના વ્યવહાર પ્રાયશ્ચિત્તથી પુણ્યબંધન થાય છે. આહાહા...! ‘એ પરિણતિવિશેષ તે પ્રાયશ્ચિત્ત છે. પ્રાયશ્ચિત્ત એટલે પ્રાયઃચિત્ત-પ્રચુરપણે નિર્વિકાર ચિત્ત.’ આહાહા...! પુણ્ય-પાપના રાગથી રહિત, આત્મામાં શુદ્ધતામાં પ્રચુર રમત, પ્રચુર એકાગ્રતા. આહાહા...! છે? ‘પ્રચુરપણે નિર્વિકાર ચિત્ત.’ ચિત્ત એટલે જ્ઞાન. નિર્વિકાર જ્ઞાન જ્યાં થાય, એને અહીંયાં પ્રાયશ્ચિત્ત કહેવામાં આવે છે. આહાહા...! શબ્દે શબ્દે ફેર છે. સમકિત અને મિથ્યાદષ્ટિની વાત જ તદ્દન જુદી હોય છે. મિથ્યાદષ્ટિ વ્યવહારમાં ધર્મ મનાવે છે. ભગવાન કહે છે કે એ વ્યવહાર તારું પુણ્યબંધનું કારણ છે. મને માન તો પણ તને પુણ્ય છે, લે. એમ ભગવાન કહે છે. મને માન તો હું પરદ્રવ્ય છું. મને તું માન તો રાગ છે. આહાહા...! તને તું માન. શુદ્ધ ચૈતન્યઘન આનંદકંદ અંદર અમૃતનો સાગર પ્રભુ ધ્રુવ નિત્યાનંદ પ્રભુ અંદર બિરાજે છે. એમાં લીનતા, નિર્વિકારતા એનું નામ પ્રાયશ્ચિત્ત કહેવામાં આવે છે.

‘અંતર્મુખાકાર...’ અંતર્મુખાકાર. આહાહા...! પુણ્ય અને પાપનો આકાર બહિર્મુખ છે.

એનાથી રહિત અંતર્મુખાકાર આનંદસ્વરૂપના આકારમાં... આહાહા..! ‘પરમ-સમાધિથી યુક્ત,...’ શાંતિ. સમાધિ એટલે શાંતિ. રાગના કણ વિનાની, પુણ્યના, પાપના ભાવ વિનાની આત્માની શાંતિ તેને અહીં સમાધિ કહે છે. ઓલા બાવા સમાધિ લગાવે એ નહિ. આહાહા..! આવી સમાધિ, એનું નામ પ્રાયશ્ચિત છે. આહાહા..! છે? ‘અંતર્મુખાકાર પરમ-સમાધિથી યુક્ત,...’ આહાહા..! અંતર્મુખ. દેહનું લક્ષ નહિ, પુણ્ય-પાપના ભાવનું લક્ષ નહિ. એનાથી રહિત ભગવાનઆત્મા પૂર્ણાનંદનો નાથ ભર્યો છે એમાંથી વીતરાગ અને સર્વજ્ઞ થાય છે. એવી ચીજ ઉપર અંતર્મુખ થવું. આહાહા..!

‘અંતર્મુખાકાર પરમ-સમાધિથી યુક્ત, પરમ જિનયોગીશ્વર,...’ આહાહા..! પરમ જિન યોગ. જેણે સ્વરૂપમાં યોગ-સાધન કર્યું છે. બાવા-યોગી કરે છે એ નહિ. વીતરાગે કીધો એવો આત્મામાં યોગ જોડી દીધો છે. આહાહા..! એ ‘પરમ જિનયોગીશ્વર, પાપરૂપી અટવીને (બાળવા) માટે અગ્નિ સમાન,...’ આહાહા..! આને સાચું પ્રાયશ્ચિત્ત હોય છે એમ કહે છે. ‘પાપરૂપી અટવીને (બાળવા) માટે અગ્નિ સમાન, પાંચ ઇન્દ્રિયોના ફેલાવ રહિત...’ આહાહા..! પાંચેય ઇન્દ્રિયો, એના તરફનું બાહ્ય વલણ, એનાથી રહિત. અંતર્મુખ અતીન્દ્રિય ભગવાન પ્રત્યેનું વલણ-ઝુકાવ. આહાહા..! ‘પાંચ ઇન્દ્રિયોના ફેલાવ રહિત દેહમાત્ર પરિગ્રહના ધારી,...’ મુનિ છે. મુનિને એક દેહ જ હોય. બીજું વસ્ત્ર-પાત્ર કાંઈ હોય નહિ. આહાહા..! આત્માના આનંદમાં રમતા હોય એ તો. આહાહા..! છે?

મુમુક્ષુ :- પીછી, કમંડળ તો હોય ને?

ઉત્તર :- પીછી, કમંડળ હોય એ અપવાદીત છે. આનંદમાં રમે અને શરીરમાત્ર પરિગ્રહ હોય. શરીર છૂટે નહિ એટલે. પીછી, કમંડળ બાહ્ય છે.

‘પાંચ ઇન્દ્રિયોના ફેલાવ રહિત દેહમાત્ર પરિગ્રહના ધારી,...’ જુઓ! એક દેહ છૂટતો નથી. એટલા આનંદના નાથમાં રમે છે. મુનિ એને કહીએ, કે જે અતીન્દ્રિય આનંદમાં ઉત્કૃષ્ટ શાંતિથી રમતા હોય, જેને વિકલ્પનો આદર નથી, જેને નગ્ન દશાનો પણ આદર નથી. આહાહા..!

‘સહજવૈરાગ્યરૂપી મહેલના શિખરના શિખામણિ...’ પ્રાયશ્ચિત્તમાં ધર્માત્મા મુનિની વાત કરી. ‘સહજવૈરાગ્યરૂપી...’ પુણ્ય અને પાપના રાગથી પણ ભિન્ન વૈરાગ્યરૂપી. પુણ્ય-પાપમાં રક્ત છે તેનાથી છૂટી આત્મામાં રક્ત, પુણ્યપાપથી વિરક્ત અને આત્મામાં રક્ત. આહાહા..! હવે આવી વાતું. ‘સહજવૈરાગ્યરૂપી મહેલના શિખર...’ સહજ વૈરાગ્યનો મહેલ. મોટું મકાન. એના શિખરનો શિખામણિ. આહાહા..! જેણે વીતરાગતા પ્રગટ કરી છે, જેણે રાગનો તો નાશ કર્યો છે એવી જે અંતર દશા. આહાહા..! ‘અને પરમાગમરૂપી પુષ્પરસ-ઝરતા...’ આહાહા..! પોતાની વાત કરે છે. દિગંબર મુનિ છે. જંગલમાં રહે છે. હજાર વર્ષ, નવસો વર્ષ પહેલા. આ નવસો વર્ષ પહેલાની આ ટીકા છે. મૂળ શ્લોક છે એ ભગવાન ‘કુંદકુંદાચાર્ય’નો

છે. એને બે હજાર વર્ષ થયા.

અહીં કહે છે... આહાહા...! 'સહજવૈરાગ્યરૂપી મહેલના શિખરના શિખામણી સમાન અને પરમાગમરૂપી પુષ્પરસ...' પરમાગમ મહા નિશ્ચયસ્વભાવ. એવો જે પુષ્પરસ ઝરતા. આહાહા...! મુનિના મુખમાંથી પરમઆનંદ ઝરે છે, કહે છે. નિશ્ચયની વાત કરતા અંદરથી આનંદ આવે છે. છે? 'પરમાગમરૂપી પુષ્પરસ-ઝરતા મુખવાળા પદ્મપ્રભે...' પોતાનું નામ આપ્યું. કરનાર 'પદ્મપ્રભ' દિગંબર મુનિ છે. હે પદ્મપ્રભ! પોતાને કહે છે. તારો આનંદરસ અંદર ભર્યો છે ત્યાં તું રહે હવે. આહાહા...! 'પદ્મપ્રભે આ પ્રાયશ્ચિત્ત નિરંતર કર્તવ્ય છે.' હે મુનિ! પોતે પોતાને કહે છે, કે આ પ્રાયશ્ચિત્ત નિરંતર તને કર્તવ્ય છે. આ નિશ્ચય પ્રાયશ્ચિત્ત તને નિરંતર કર્તવ્ય છે. આહાહા...! છે?

'પરમાગમરૂપી પુષ્પરસ-ઝરતા મુખવાળા પદ્મપ્રભે...' 'પદ્મપ્રભ' કહે છે કે તારા મુખમાંથી તો પરમઆગમ ઝરે છે. આ પરમઆગમ છે. ટીકા પરમઆગમ છે. આહાહા...! 'આ પ્રાયશ્ચિત્ત નિરંતર કર્તવ્ય છે.' મુનિને તો આ વીતરાગતામાં રમણતા, એ નિરંતર કર્તવ્ય છે. આહાહા...! એમ પોતે પોતાને કહે છે. હે 'પદ્મપ્રભમલધારિ'! હે મુનિ! પોતે પોતાને કહે છે. છે ને?

મુમુક્ષુ :- છઠ્ઠા ગુણસ્થાનમાં આવવું ગમતું નથી.

ઉત્તર :- એવું જ હોય. છઠ્ઠા ગુણસ્થાન મુનિની દશા તો બાપુ! બીજી છે. એ કોઈ અલૌકિક વાતું છે. હજી સમક્રિતના ઠેકાણા નથી. રાગથી ધર્મ મનાવે, પુણ્યથી ધર્મ મનાવે. એ તો મિથ્યાત્વ છે.

અહીં તો કહે છે, હે 'પદ્મપ્રભમલધારિ'! મુનિ પોતાને કહે છે, હોં! તારે આ પ્રાયશ્ચિત્ત... આહાહા...! દ્રવ્યવસ્તુ જે સ્વભાવ ભગવાનઆત્મા, એમાં રહેવું એ નિરંતર તારું કર્તવ્ય છે. આહાહા...! હે 'પદ્મપ્રભમલધારિ'! એમ કરીને પોતાને કહે છે. આહાહા...! તને 'આ પ્રાયશ્ચિત્ત નિરંતર કર્તવ્ય છે.' આહાહા...! સમક્રિતીની અંતર દશામાં પણ થોડો આનંદ અને થોડી શાંતિ છે પણ હજી બીજા રાગાદિ છે એટલો બંધ છે. જેટલી આત્માના આશ્રયે શુદ્ધતા પ્રગટ કરી એટલો ધર્મ છે. મુનિને તો પૂર્ણ ધર્મ છે. થોડો મહાવ્રતાદિનો વિકલ્પ આવે છે તો એનાથી ભિન્ન પોતાની ચીજનો અનુભવ કરે છે. નિરંતર એ કર્તવ્ય છે. મહાવ્રતાદિના પરિણામ, વ્યવહાર એ તારું નિરંતર કર્તવ્ય નથી. એમ આવ્યું ને? આહાહા...!

તને નિરંતર આ પ્રાયશ્ચિત્તનું કર્તવ્ય છે. આહાહા...! પાંચ મહાવ્રત અને પાંચ સમિતિ-ગુપ્તિ કીધી ને? સમિતિ ને શીલરૂપ, ઇન્દ્રિયોનો નિરોધ, મનવચનકાયાના સંયમરૂપ પરિણામ, એ તારે નિરંતર કર્તવ્ય છે. આ ધર્મ છે. જન્મ-મરણ મૂકવાની રીત આ છે. બાકી બીજાને બહારની ક્રિયાકાંડમાં સંતોષ મનાવે એ સ્વતંત્ર છે, જિનમાર્ગ નહિ, એ વીતરાગમાર્ગ નહિ. વીતરાગમાર્ગ તો રાગથી રહિત અંદરમાં રમે એ વીતરાગમાર્ગ છે. રાગમાં રમે એ વીતરાગમાર્ગ નહિ. આહાહા...!

એથી આ મુનિ કહે છે, હે મુનિ! તારે આ કર્તવ્ય છે. અંતરમાં આનંદસહિત રમવું.
આહાહા...! મહાવ્રત અને સમિતિ-ગુપ્તિ અંતર આનંદસ્વરૂપમાં છે એ તારું નિરંતર કર્તવ્ય
છે. વિશેષ કહેશે... (શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)